

OOG IN OOG MET...

BENEDICTUS VAN NURSIA

Als we zien waar heiligen hebben gewoond, begrijpen we ze beter. We kunnen ons niet alleen beter voorstellen hoe ze geleefd hebben, maar krijgen tevens een duidelijker idee van hun specifieke charisma.

heiligen in hun habitat

We moeten door de vallei van Spoleto trekken om te weten wie Franciscus van Assisi was. Het is opvallend hoeveel gebeurtenissen uit zijn leven een precieze topografische situering hebben. We moeten naar de Chartreuse hoog in de Alpen, om de heilige Bruno beter te verstaan. We moeten drinken bij de bron van Camaldoli en naar het *eremo* erboven klimmen, om het charisma van de heilige Romualdus te doorgronden. En als we ons willen verdiepen in het leven van Benedictus, moeten we naar Subiaco om de grot te zien waarin hij zich had teruggetrokken, en naar Montecassino waar hij bovenop de berg een klooster bouwde. Verhalen over heiligen nemen voor ons concrete vormen aan, als we hun oorspronkelijke habitat betreden. Dan is de kans groter, dat hun heiligheid geen abstractie blijft maar voor ons opnieuw gaat leven.

een pelgrim in Norcia

Wat is er te zien in Norcia, de plaats waar Benedictus geboren is? Over een bochtige weg met veel tunnels rijd je door een schraal bergland van Spoleto naar het stadje toe. Na een vermoeiende reis kom je in een vriendelijk en welvarend bergstadje, dat zich klaarblijkelijk op twee soorten toeristen richt. Overal zie je winkels met bergsportartikelen: Norcia is in de *Monti Sibillini* het vertrekpunt voor bergwandelingen, mountainbike-routes, klimtochten en – in de winter – ski-expedities. Nog talrijker zijn de winkels met lekkernijen: de bergen hebben ook een gastronomische reputatie en produceren worsten, hammen en gerookte kaas. De pelgrim vindt echter minder van zijn gading: er zijn geen *devotionalia* en er is maar één kleine kantoorbuchhandel met een paar boeken over Benedictus.

ouderlijk huis

Midden op het marktplein, *Piazza San Benedetto*, staat het marmeren beeld van de monnikenvader uit het herdenkingsjaar 1880. De heilige ziet uit over de centrale winkelstraat en kijkt naar het noorden, de richting van waaruit tegenwoordig de meeste reizigers komen. Eigenlijk is dat een moderne oriëntatie: vroeger kwamen de meeste reizigers uit het zuiden, waar de *Via Salaria* loopt, de weg die ook Benedictus zelf nam toen hij naar Rome ging, drie à vier dagreizen ver. Ten zuiden van Norcia ligt de vallei waar de stad van leeft en alle activiteit op is gericht, ten noorden alleen de bergwand die de stad als een amfitheater omringt. Het kan niet anders of Benedictus heeft zich in moderne tijden omgedraaid. Achter, maar dus eigenlijk vóór het beeld van Benedictus, staat de kerk die zijn naam draagt, de *San Benedetto*. Het is de plaats waar volgens de overlevering zijn ouderlijk

huis stond. Het is nu een mooie, sfeervolle kerk met een romaanse klokkentoren, een eenvoudige sierlijke gevel en een lommerrijke galerij. In de crypte zijn romeinse muurresten te zien: het is niet helemaal zeker dat ze aan een woonhuis zijn, de opgravingen lijken eerder te duiden op een gebouw met een complexere functie aan het oude *forum*. Maar sinds mensenheugenis wordt op deze plaats de geboorte van Benedictus en Scholastica geëerd.

een melktand als reliek

Eigenlijk weten we maar weinig over de jonge jaren van Benedictus. Hij stamde uit een oud patricisch geslacht dat Rome was ontvlucht en zich in de veilige bergstad had teruggetrokken. Afgezien van de reliek van een melktand, in de San Benedetto bewaard, is er in Norcia weinig tastbaars van Benedicus zélf terug te vinden. Wel zijn er overal schilderijen, de stadskerken vormen samen één groot prentenboek bij het door Gregorius de Grote geschreven levensverhaal. In de Duomo prijkt op het altaar de heilige met de stad in handen. In de San Benedetto zien we de man Gods in gesprek met de gothenkoning Totila. En in de even buiten de muren gelegen Santa Scholastica is een hele serie fresco's aan het leven van de heilige gewijd. We zien er onder meer een jonge Benedictus die de stad de rug toekeert om de bergen in te trekken.

indrukwekkende bergketens

Misschien zeggen de bergen rondom wel meer over het leven van de jonge Benedictus dan de stad zelf. Hij zal als kind de namen van de toppen hebben geleerd: de Monte Moricone en Cardosa in het noorden, de Patino en Guaidone in het oosten, de Ventolosa in het zuiden. Even achter de horizon ligt de hoogste en meest indrukwekkende bergketen, de Monte Vettore, die de streek domineert en van de Adriatische kust afgrenst. In de wijde hoogvlakte onder die toppen kwamen talrijke kuddes uit de omgeving van Rome de zomer doorbrengen, om in het najaar weer naar de vlaktes af te dalen. Zo was er rond de garnizoensstad Norcia een komen en gaan naar de hoofdstad, niet alleen van militairen en handelaren, maar ook van herders die het ritme van de transhumance volgden. De bergeconomie bestond ook toen al bij de gratie van export: ze produceerde graan, melk- en vleesproducten, paddestoelen, huiden en textiel; maar olie, zout en metalen moesten worden geïmporteerd.

vertrouwd met de bergen

Benedictus zal als jongeman dikwijls de bergen ingetrokken zijn, niet alleen om er te wandelen maar wellicht ook om te jagen, een geliefde bezigheid in die tijd. Het is waarschijnlijk dat de familie bezittingen had in de omgeving van de stad, of kuddes die aan herders waren toevertrouwd en af en toe bezocht moesten worden. We hebben geen geschreven bronnen over de jeugd van Benedictus, maar voor elke man die in Nursia opgroeide, gold dat hij met de bergen vertrouwd was. In het levensverhaal komen we wel iets van die vanzelfsprekende kennis tegen. Benedictus wist hoe arm de meeste mensen in de bergen waren (*Dial.* II, 1), hoe kostbaar een bronzen werktuig was (*Dial.* II, 6) en hoe duur geïmporteerde olie (*Dial.* II, 29). Hij kon uit persoonlijke waarneming putten als hij sprak over de verantwoordelijkheden van een herder (RB 2,7-10 en 31-40) en over kuddes

die lange afstanden moesten afleggen (RB 64,18). Hij wist hoe één ziek dier een kudde kon besmetten (RB 28,8) en hoe herders soms lang in de bergen moesten zoeken naar een verloren schaap (RB 27,5-8).

kluizenaars

Niet ver van Norcia lag de kluizenaarskolonie van S. Eutizio. Gregorius de Grote vertelt hoe zich daar, al enkele generaties voor Benedictus, de monniken Florentius, Spes en Eutitius hadden teruggetrokken (*Dial.*, III, 15). Hij zegt niets over contact tussen Benedictus en die heremietentraditie, maar het is nauwelijks voorstelbaar dat Benedictus er niet over zou hebben gehoord. In elk geval koos hij ervoor de levenswijze van die pioniers na te volgen: van het bergstadje Norcia trok hij, na een korte studietijd in Rome, naar het rotsige dal van Subiaco om daar zelf te gaan kluizen. Het feit dat hij niet kon aarden in de hoofdstad wordt gewoonlijk in moralistische zin geïnterpreteerd: de heilige keerde de stad met zijn verdorven zeden meteen de rug toe. Maar wellicht speelde ook dat hij de bergen miste: daat voelde hij zich thuis en nergens anders. Dat kon zijn biograaf Gregorius, zelf een stadsmens, zich misschien maar moeilijk voorstellen. Gregorius had er eigenlijk geen idee van wat het betekende om in de bergen te wonen. Iedereen die Subiaco bezoekt, beseft dat het verhaal over de priester Romano, die het eten in een mandje aan een koord liet zakken, een literaire verdichting is (*Dial II*, 1.5). Misschien zou dat gekund hebben op de rechte wanden van het Palatijn, waar Gregorius vlakbij woonde, maar zeker niet op de hoge en ruige, dichtbegroeide bergellingen van Subiaco. Misschien zette Romano het eten op een afgesproken plek in de nabijheid van de grot neer en waarschuwde hij met een belletje om te voorkomen dat wilde dieren erop afkwamen?

water en beschutting

Om in de bergen te overleven waren, afgezien van voedsel, twee zaken van levensbelang: water en beschutting (tegen de kou, maar ook tegen de zon). Beschutting vond de jonge kluizenaar in de beroemde grot van Subiaco. Deze lag niet zo hoog als de spelonken rond Sant' Eutizio, maar toch ver genoeg van de bewoonde wereld. Water en verfrissing waren in het merengebied van Subiaco ook rijk voor handen. De motieven van water en beschutting komen in de teksten voortdurend terug. Ook hoog in de bergen wist Benedictus waar water te vinden was, voor zijn medebroeders was dat een heus wonder (*Dial II*, 5). En hij gaf in zijn regel aan dat monniken zich van de *aerum temperiae*, de grillen van het klimaat, bewust moesten zijn en zich erop moesten instellen. Het klooster moest een plaats zijn die opvang en beschutting bood (RB 55.1), ook aan reizigers en gasten. Zelf vond Benedictus op oude leeftijd nog onthaal bij zijn zus Scholastica, toen een hevig noodweer de regio teisterde en een wandeling terug door de bergen onmogelijk was (*Dial II*, 33). Zo is het inzicht dat beschutting in de bergen een levensbehoefte is, een stil gegeven in de verhalen over Benedictus. Het wordt zelfs een spiritueel grondbegrip in het claustum, het afgeschermd kloosterleven.

klimmen en dalen

Gregorius heeft ook opgetekend dat Benedictus een voorkeur had voor hooggelegen plaatsen. Niet alle medebroeders konden de vermoeiende en gevaarlijke klimpartijen opbrengen die dit met zich meebracht (*Dial* II, 5.1). Het thema van klimmen en dalen komt eveneens terug in de leefregel: waar wordt het gebruikt als beeld voor geestelijk leven. Een monnik moet zich ervan bewust zijn dat zijn leven nederigheid vergt, in allerlei opzichten, en dat hij als het ware voortdurend moet klimmen. Tevens moet hij weten om geestelijke hoogte vast te houden, een neerwaartse lijn ligt altijd op de loer. De regelschrijver wijst op de trap die Jacob in een droomgezicht zag: ‘dit afdalen en opklimmen wil ongetwijfeld niets anders zeggen dan dat men afdaalt in hoogmoed, en omhoog klimt in nederigheid.’ Religieus leven kent zijn *ups* en *downs*, een monnik moet leren zijn krachten te sparen en altijd weer bereid zijn terug omhoog te klimmen. Benedictus weet uit eigen ervaring hoe verraderlijk de afdaling kan zijn en hoe vermoeiend de weg bergopwaarts.

Benedictus de bergbewoner

Het is bijna onmogelijk om in de geest van Benedictus door te dringen zónder kennis te nemen van het bergland waarin hij leefde. In Norcia met zijn smalle straatjes, gedrongen huizen en kleine pleintjes ligt eigenlijk alles van zijn leven al besloten: de beschutting van de kleine provinciestad en de zuiverende werking van het omringende bergland. In het ommuurde stadje zien we het *claustrum* dat Benedictus later als model zou aanreiken en in de rond fonteintjes geschaarde buurten een voorbeeld van *vita communis*. Rondom dwingen de ongenaakbare toppen een sfeer van stilte en respect af en nodigen uit tot een ervaring van *solitudo*: alleen en in stilte staan voor Gods majesteit, die in dit ruige en wijdse landschap zo voelbaar is. En overal zijn uitgestrekte bergweiden waar herders met hun kudden rondtrekken, *pastores* die herinneren aan de abt die hier opgroeide en zijn leidinggevende kwaliteiten ontwikkelde. Benedictus was een bergbewoner, met een stevig fysiek dat hem in staat stelde de ontberingen van dit land te trotseren. Hij kon klimmen als een berggeit en had een scherpe blik, waarmee hij de horizon aftuurde en van verre schapen en reizigers over de hellingen zag gaan.

Charles van Leeuwen